ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԱՌՔՆԵՔԵՐ
ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ—«ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ»
ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆ № 6 1962

ՎԱՂԻՄԻՐ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑՈՒ ՄԻ ԱՆՏԻՊ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ղուկաս Կարնեցի կաթողիկոսի (1780—1799 թթ.) գրագրությունները (2200 կոնդակ ու նամակ, 3500 նամակի հետադարձություն) անփոխարինելի սկզբնաղբյուր են Հայաստանի և հարևան մի շարք երկրների XVIII դարի վերջին երկու տասնամյակների քաղաքական, մասամբ նաև տնտեսական կյանքի բազմաթիվ չուսաբանված կամ լրացուցիչ ուսումնասիրության կարոտ շատ հարցերի պարզաբանման համար։

Տարբեր անձնավորությունների ուղղված, զանազան առիթներով գրված ու տարբեր բովանդակություն պարունակող հազարավոր այդ նամակներն ունեն մի ընդհանուր նամանություն. նրանց շատերի մեջ հեղինակը, ընդարձակ կերպով կամ մի երկու խոսքով, տվել է Արարատյան երկրում կամ այլուր տեղի ունեցած ու հավաստի աղբյուրների միջոցով իրեն հայտնի դարձած դեպքերի ճշմարտացի նկարագրությունը։ Համարյա ամեն օր գրված այդ նամակներում բաց չի թողնված երկրի կյանքում տեղի ունեցած ոչ մի կարևոր իրադարձություն, ուստի և մեկը մյուսի շարունակությունը լինելով, ամբողջությամբ վերցրած Ղուկաս կաթողիկոսի նամակները այլ բան չեն, քան մի ընդարձակ տարեգրություն, կազմված դեպքերի անմիջական ականատեսի և երբեմն այդ իրադարձությունների մեջ ակտիվ դեր խաղացած անձնավորության կողմից։

Լավատեղյակ և ստուգապատում հեղինակ է Ղուկաս Կարնեցին, դրանում առավել համոզվում ենք, երբ բազդատության մենք ենք դնում նրա հաղորդած տեղեկությունները հայ և օտար այլ աղբյուրների տվյալների հետ։ Նա քաջ գիտակցել է տեղի ունեցած անցուդարձերի նկարագրության անհրաժեշտությունը և անգամ մտադիր է եղել Աղա-Մուհամադ խանի արշավանքի ժամանակ Հայաստանում ստեղծված վիճակի մասին արված իր դրառումները հրատարակելու, որը, սակայն, չի հաջողվել[1]։

Ղուկաս Կարնեցու նամակների մի փոքրիկ մասն է միայն հրատարակված, ընդամենը 212 նամակ և 450 նամակի համառոտագրություն (որոնց ճնշող մեծամասնությունը՝ 195 նամակ և բոլոր համառոտագրությունները Գ. Աղանյանցի «Դիւան հայոց պատմութեան» Դ և Ը հատորներում). մնացածը դեռևս անտիպ է և կենտրոնացված է Երևանի Մաշտոցի անվան մատենադարանում։ Այդ անտիպ նամակների մեջ իր ուշադրավ բովանդակությամբ հատկապես աչքի է ընկնում 1790 թ. սեպտեմբերի 22-ին գրված նամակը, որը հասցեագրված է Կ. Պոլիս, հայ հոգևորականներից մեկին՝ Մինաս վարդապետին։ Ի տարբերություն մյուս բոլորի, այս նամակն ունի հատուկ վերնագիր՝ «Պատմութիւն

---

1 *Մատենադարան, ձեռ. № 4331, էջ 85ա։*

դալաեան խօշիցուց և նախչուանցուցն յերկիրս Երևանու, և վնասուցն զոր անցուցին ընդ սա և ընդ սուրբ Աթոռս» և բացառապես նվիրված է 1790 թ. Խոյի, Նախիջևանի և Երևանի խանությունների միջև տեղի ունեցած զինված ընդհարումների նկարագրությանը։ Սա փաստորեն ոչ թե նամակ է, այլ պատմական մի փոքրիկ և ամբողջական երկասիրություն, որը պարզությամբ, տեղմ և համառոտ ոճով վեր է հանում ֆեոդալական կիսանկախ այդ իշխանությունների միջև տեղի ունեցած բազմաթիվ արյունալի ընդհարումներից մեկի պատմությունը։ Այն ցույց է տալիս, թե ինչպես արշավող զորքերը փոխադարձաբար ավերում էին իրենց հակառակորդ երկրի գյուղերը, թալանում ու հրկիզում տները, ոչնչացնում ամեն ինչ, և թե ինչ աստիճան ծշվառ ու ողբերգական վիճակի մեջ էր գտնվում Արևելյան Հայաստանի բնակչությունը մի առավել ահավոր ավերմունքից՝ Իրանի նոր միապետի՝ Աղա-Մուհամադ խանի արշավանքից մի քանի տարի առաջ։ «Պատմութիւն» մեջ զրանցված տեղեկությունները պերճախոս վկայություն են այն ծայր աստիճան հուսահատ կացության, որի մեջ ավայրում էր պարսից բարբարոս տիրապետության լծի տակ գտնվող աշխատավոր ժողովուրդը՝ Արևելյան Հայաստանը Ռուսական Կայսրությանը միացնելու նախօրյակին։ Ուշագրավ են հատկապես «Պատմութիւն» այն տողերը, ուր խոսվում է էջմիածնում տեղծված տագնապալի վիճակի, արշավող զորքերի հրամանատարների ու Երևանի խանի կողմից Ղուկաս կաթողիկոսին արված իրարամերժ առաջարկությունների, արշավանքի կապակցությամբ վրաց թագավոր Հերակլ II-ի կողմից Երևանի խանին զինված օգնություն ցույց տալու մասին։ Ղուկաս Կարնեցու այս երկասիրությունը վերոհիշյալ դեպքերի մասին առայժմ հայտնի, միակ և, հարկ է նշել, շատ ազնիվ վառահելի սկզբնաղբյուրն է։

Խոյեցիների ու նախիջևանցիների հարձակումը Երևանյան երկրի վրա կատարվեց ի պատասխան Երևանի Մուհամադ խանի՝ Խոյի վրա կատարած այն արշավանքի, որ տեղի էր ունեցել նույն թվականի մայիսի 10-ից մինչև հուլիսի 7-ը ընկած ժամանակաշրջանում։ Սրա պատճառներից մեկը այն օգնությունն էր, որ Թուրքայ սուլթանի հատուկ հովանավորությունը վայելող Խոյի խանը զազանի կերպով ցույց էր տվել Բայազետի Իսհակ փաշային, երբ վերջինս 1787—1789 թթ. կռվի էր բռնվել Ռուսական Կայսրության հովանավորությունն ընդունած Հերակլ II-ի հարկատու Երևանի խանի հետ[2]։ Պատճառներից մյուսը, որը և հարձակման անմիջական առիթը հանդիսացավ, հետևյալն էր. Խոյի խանը անհիմն պատճառաբանություններով հրաժարվում էր նա ուղարկել Երևանի խանին պատկանող բանկարժեք մի շարք իրեր, որ պահ էին տրված Խոյում[3]։ Երևանցիները և նրանց դաշնակից Նախիջևանի Քյալբալի խանի զորքը հարձակվում են Խոյի վրա, գրավում քաղաքը և պաշարում բերդը։ Ստանալով այդ իրերը, նրանք վերադառնում են նա[4]։ Դրանից հետո Խոյի խանը փոխվրեժի է դիմում, հավաքում է իր ուժերը, գրավում իր կողմը Քյալբալի խանին և նրա հետ միասին արշավում դեպի Երևան։ Ահա այս արշավանքի ողջ ընթացքը ամենայն մանրամասնությամբ նկարագրված է Ղուկասի «Պատմութեան» մեջ։

---

2 Մատենադարան, ձեռ. № 4501, էջ 283ա։

3 Նույն տեղում, էջ 283ա—բ։

4 Նույն տեղում, էջ 283ա—բ։

Խոյեցիների ու Նախիջևանցիների արշավանքից հետո Երևանի խանը, հակառակ իր այուղերին Հերակլ II-ի կամքի, արշավում է Նախիջևանի վրա, բայց վաղաժամ լրտեսը տեղում են նրան ձեռնունայն վերադառնալ[5]: Եւս չանցած՝ 1791 թ. դեկտեմբերին Ղարաբաղի Իբրահիմ և Սվարայի Օմար (Ումմա) խանների արշավանքը Նախիջևանի վրա դրդում է Երևանի, Նախիջևանի ու Խոյի խաներին մոռանալ իրենց նախկին թշնամությունը և համատեղ ուժերով հաջողությամբ դիմադրել հարձակվողներին, հարձակում, որը մեծամեծ վտանգներով էր հղի ոչ միայն Նախիջևանի, այլև նրա սահմանակից Երևանի ու Խոյի խանությունների համար:

Պահպանվել և լավ վիճակում մեզ են հասել Ղուկաս Կարնեցու այս «Պատմութեան» թե՛ բնագիրը[6], և թե՛ սեպագիր օրինակը[7], որոնց միջև տարբերություններ չկան, չհաշված այն, որ ընդունված սովորության համաձայն, սեպագրի վրա նշված չէ ամսաթիվը, դա արվում էր նամակը մաքրագրելու և տառբման ժամանակ: Ղուկաս Կարնեցու այս նամակը մեծ ինչ չափով օգտագործված է Հ. Շահխաթունյանցին վերագրված պատմական երկի 1-ին մասում, ինչպես նաև մեր «Երևանի խանությունը XVIII դարի վերջում» աշխատության մեջ[8]:

Պատմութիւն գալստեան խոյեցւոց և ճախչուացւոցն յերկիրս Երևանու, և վճռումն գործոցն ընդ սա և ընդ սուրբ Գրոցս

Ծանիր ցաւակից սիրելիդ մեր Մինաս զգօնամիտ վարդապետ[9]: Քանզի, որպէս յառաջ գրեցաք սիրելւոյդ, մանուկ խանն[10] մեր, լուեալ թէ Խոյու խանի եղբայր Ջաֆարղուլի բէկն[11] զօր գումարեալ դայ ի վերայ երկրին, և ևս թէ՝ Նախչուանու խանն[12] ապստամբեալ է յինքենէ, սա ևս զօր ժողովեալ գնաց ընդդէմ նոցա: Ի հասանիլ սորա ի Տիգա ամրոցն, որ է ի սահման երկրին Նախչուանու, մարտ էր եղեալ ընդ ամրոցին, բայց ոչ կարացեալ վնաս ինչ հասուցանել ամրացելոցն, յիւրոց զօրացն բազումք հարեալք էին: Յայնժամ այնու ձախորդութեամբ տարակուսանալ դոյով, լուեալ էր ևս թէ Ջաֆարղուլի բէկն և Նախչուանու Քեալպալի խանն միաբանեալ ծանր զօրօք դան ի վերայ իւր: Ուստի երկուցեալ դարձաւ անտի և եկեալ յերեւան ի Մուխաննաթ Բաշային,

---

5 Մատենադարան, ձեռ. № 4501, էջ 287ա, 336բ:

6 Մատենադարան, Արխիվային բաժին, Կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 6, վավ. 189:

7 Նույն տեղում, ձեռ. № 4501, էջ 284ա—284բ:

8 «Դիւան Հայոց պատմութեան», հ. Ա—Բ, Թիֆլիս, 1893, էջ 18—23: Վ. Ռ. Գրիգորյան, «Երևանի խանությունը XVIII դարի վերջում», Երևան, 1958, էջ 143—147:

9 Մինաս վարդապետը «Մեծին Պօղոս և շրջակայիցն նուիրակ»-ն էր («Դիւան Հայոց պատմութեան», հ. Դ, էջ 534), որի հետ Ղուկասը նամակագրական աշխույժ կապի մեջ էր, և որին ուղղված նրա նամակներից մի քանիսը հրատարակված են «Դիւան»-ի Դ հատորում:

10 Խոսքը վերաբերում է Երևանի Մուհամադ խանին (1772—1805 թթ.), որն իշխանության էր անցել իր եղբոր՝ Ղուլամ Ալիի սպանությունից հետո (1784 թ. 7 հունիսի) և նկարագրված անցքերի ժամանակ 18 տարեկան էր:

11 Խոյի Ահմեդ խանի որդին էր, որ հոր սպանությունից հետո (1786 թ. փետրվար) իր ավագ եղբոր՝ Հուսեյնի հետ միասին մասնակցում էր երկրի կառավարմանը: Հետագայում դառնում է Խոյի խան:

12 Նախիջևանի խանն էր Քյալբալին, որը հետագայում ամուսնանում է Երևանի Մուհամադ խանի քրոջ հետ և 1797 թ. Աղա-Մուհամադ խանի կողմից կուրացվելուց հետո տեղափոխվում է Երևան, իր սպասավորների մոտ, և ակտիվորեն մասնակցում երկրի քաղաքական կյանքին (տես՝ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией, т. I, Тифлис, 1866, էջ 158):

որ է մօտ ի բերդն, իջևանեցաւ և զօրքն բաս մնծի մասին ցրուեցան և ինքն Հրաման Հանեալ զամէնայն երկիրն ժողովել ետ ի բերդն, և ի պարիսպ սրբոյ Աթոռոյս և յայլ ամրոցս։ Իսկ նոքա մտեալ յերկիրս և զԾարուր հնազանդեցուցեալ ինքեանց՝ զառաջիկայ գիւղորայն Հրակիզելով յետ երից աւուրց Հասին առ սա. և սա սակաւ զօրօքն անխոհեմաբար մարտուցեալ, պարտեցան և մտին ի բերդն, իսկ հետամուտ եղեալ զօրացն նոցա Հասեալ էին մինչ ի դուռն բերդին և ի մէյտանն և յայնմ տեղւոջ դարձեալ սոցա զրազում ի նոցանէ կոտորեալ էին. և միւսքն զաւարս ինչ արարեալ ի մօտոյ բերդին դարձան անտի և ի նորագաւիթ գիւղն բանակեցան։ Յետ Բ (2) աւուրց պատերազմին՝ Զաքարդուխի բէկին Թուղթ էր գրեալ մեզ և քանի մարդկամբ իւրով յղեալ առ մեզ, միտքն այս թէ՝ երևանու խանն տղայութիւն առնելով զբարեկամութիւն մեր քակեաց և յանկարծ եկն ի վերայ մեր և վնաս Հասոյց և դիս առեալ երեր. և զինի դարձման մերոյ վերատին ևս զօր ժողովեալ գայր ի վերայ մեր, ուստի և մեզ Հարկ եղև գալ և ի գալս մեր ևս՝ ոչ մարդ յղեաց ընդ առաջ և ոչ շնորհ ինչ եցոյց. այլ պատերազմեցաւ ընդ մեզ, և այսպէս եղև։

Բայց դու միամիտ լեր, որ մեք առ ձեզ բարեկամութիւն ունիմք, և զօրաց մերոց պատուիրեալ եմք ոչ ինչ վնաս առնել ձեզ։ Ձեր մարդն գայ և գնայ. և խանին խրատ գրեա, մի առնել այսպէս, և այլն։ Իսկ մինչ Թուղթն և մարդիկն եկին, ի նոյն դիշերին մեր խելացի խանն ևս Թուղթ էր գրեալ, թէ մեք կոուեցաք և մատաք ի բերդն, և պատրաստութիւն տեսանեմք զօրք բերելոյ. մի գուցէ Հաղորդութիւն ինչ առնիցէք ընդ նոսա և կերլի ինչ տայցէք, զի ի խոր խոցելոց եմք ի ձէնջ. այլ թէ գայցեն, Հարէք և ի բաց վարեցէք և այլն։ Ուստի և մեք ոչ կարացաք ի մէնջ մարդ յղել և կամ գրնծայ առ Զաքարդուխին. այլ զնկեալսն ի նմանէ շահեալ և շնորհակալութեան Թուղթ գրեալ վերադարձուցաք։ Յետ քանեաց աւուրց մեծ եղբայրն նորա՝ Հիւսէին խանն Խոյայ, ևս եկն ի բանակն։ Եւ սոքա քանիցս մարդ յղեալ առ Վիրան, ասա ևս ձայն Հուչակեցին, թէ զօրք գան ի վրաց. և նոքա իբրու է (7) օր կացեալ անդ առ բերդին, ապա՝ թէ յերկիւղէ վրացն և թէ ի սովուն զոր կրէին, ի յօդոստոսի ԻԲ (29) եկին անտի, և զՓարաքար գիւղն և զայլս ևս Հրակիզեալ, յանկարծ յայս կողմն դիմեցին, զոր ոչ կարծէաք, թէ ընդ այսր անցանեն. և տաճիկ զէտքն մեր ևս յայգիսն մտեալ գտով՝ անապան Հասին ասա զգացուցանել մինչ զի ի Հասանիլ նոցա ասա, զօրաց գունդքն ևս երևեցան։ Յայնժամ իւրաքանչիւրքն ջանացին զնախիրս իւրեանց ժողովել. մերայինքն ևս զոմանս ածին ի պարիսպս, բայց գուշանի տաւարն՝ եղն և գոմէշ և մաղց նախիրն և գիւղիս մերոյ նախիրն մնացին արտաքոյ՝ զորս ոչ ժամանեցին ածել ի ներս, և յառաջոյ եկեալ ալամանչիքն յարձակեալ ասպատակեցին զայնս և մտեալ ի յերիս վանորայսն զնոցա տաւարն ևս, նաև զամէնայն ինչ զորս տեսին՝ յափշտակեցին։ Եւ ի յանդաստանսն գերեք անձինս գտեալ ի գիղջէս մերմէ, կալան զնոսա ևս։

Ձետ որոյ՝ խաններն բազմութեամբ զօրացն եկին Հանդարտութեամբ, և անցեալ ընդ Հարաւային կողմամբն սրբոյ Գայիանեայ վանիցն և Հասեալ յեղջ գետոյն մերձ ի ջրաղացն մեր՝ իջին անդ և վրանս Հարին. և ի ճանապարհին տեսեալ, թէ ոչ զոյ ընդ առաջ գնացօղ, մարդիկ յղեցին առ մեզ յորդորել զմեզ գնալ ի տես ինքեանց։ Իսկ մեք պատասխանեցաք, թէ առ պահապանք կան յիշխողէն մերմէ և պարսպի իշխանութիւնն այսօր առ նոսա է. մեք ոչ կարեմք գնալ և այլն։ Իսկ զերիս Թուղթս գրեցաք առ Հիւսէին խանն և առ եղբայրն Զաքարդուխին և առ Քեալպալի խանն և ի ձեռն Խաչատուր և Ներսէս վարդա-

պնաւան չըսկցաք, միտք Թղթոյն և բանք վարդապետացն այս՝ Թէ մեր և ձեր բարեկամութիւնն հաստատուն է, այլ այսօր յայսմիկ խռովութեանս ոչ լինի մեր զան առ ձեզ և Թէ՛ դուք զմեզ Թղթով միամտեցուցիք յառաջ, և այժմ զնախերան մեր առպատակեցին զօրք ձեր և զբանի անձինս ևս զերեցին. զայնս դարձուսիք առ մեզ, և մեք զմեր մեծարանան կամ առ, կամ ի ձեր տեղիան ևս կարեմք առնել ձեզ: Նոքա ասացեալ էին, Թէ Թող բնծայ չունիմք մեզ և մեք զառարն ժողովեալ՝ ապուր և զայլ զրոյցս անհաստատս: Եւ մինչդեռ վարդապետն առ նոսա էին, և մեք յանհնարին տարակուսանս էաք (մտածելով Թէ մնացեալն անդէն և մարտ կամիցին դնել ընդ պարսպիս, քանզի որում առ ժողովեալ զինուորքն ևս Հրացանս արձակէին առ անցուորան զպարսպատս): Ի վերնամեամ տեսութենէն շրջեցեալ մատաց նոցա, ժողովեցին զվրանան և ուղևորեցան զէպ ի Սեաւ ջուրն և ի Զէւայ դիւղի ցանդատանան իջևանեցան, և շրջակայ զդիւղորայսն և զարդիւնս երկրի Հրակիզեցին. զոր ասա ի դիւղս մեր ոչ արարին: Յետ անցանելոյ նոցա ի պարսպէս, զինուորք եկեալ զՅ (5) այլ կային ի զօրաց նոցա չետամնացիցն. զորս առեալ պահեցաք փոխանակ նոցին տարեալ երեք անձանցն: Եւ ի դիշերին մնացեալ նոցա անդ ի Զէւայ՝ յառաւօտան եկին անտի և զնացին յերդն Երասխայ: Բայց ի Զէւայու Թուղթ էին գրեալ մեզ վասն կալանաւորացն իւրեանց, Թէ զմեր մարդիկն չունիք և մեք զձեր զերիան արձակեցուք: Եւ մեք պատասխան գրեցաք, Թէ ձեր մարդիկն ասմեզ են և ի մէնջ կորուսանել ոչ լինի. նախ զուք զմերան չունիք և ապա մեք՝ զձերան: Իսկ նոքա զառաջիկայ ձիւղորայսն Հրակիզեալ և ընդ Բլրու բերդին ևս առեալ ինչ մարտուցեալ անցին ընդ կեսաւուկն Բայազտոյ և զառաջեան Օրթուլուի զնացին ի Մակու, և անդ ևս՝ բազում վնասս և զաւերս գործելով, որպէս լուաք, անցին ի չերկիրան իւրեանց:

Բայց զդերիան մեր չանձնեալ էին բլրցւոց՝ Հասուցանել մեզ. որոց ի Հասանելն ասա և մեր զնոցա կալանաւորան արձակեցաք:

Այսպէս եղև զան նոցա և անցանելն զմեօք և վնասակարութիւն մեր և խղճալի երկրիս, որ զրեթէ բառ մեծի մասին աւերեցաւ, ոչ միայն ի զօրացն օտարաց, այլ և ի չանզդամացն երկրիս, զոր գիտես: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ և իշխօղն ձեռն արկեալ է ի Վիրս և ի Տայս[13] զօրս բերել չօգնութիւն առ ի դնալ նոքօք ի Նախչուան և ի Խոյ զարձեալ. և ի վրաց ճլ (130) մարդ է եկեալ, զորս ի սուրբ Աթոռս և ի դիւղս մեր է չունալ կերակրել, մինչև չետասաս բազմութիւնք զայցեն. բայց անտի այլ ևս զօրաց զալոյ նշան ոչ երևի: Իսկ ինքն չերկրէս մարդ ժողովէ դնալ: Առ որ կամք զարմացեալ և տարակուսեալ: Գոհութիւն Աստուծոյ, որ չայն մեծ փորձութենէն զերծաք, բայց և չապաւչից զոչ սակաւ կասկածանս ունիմք, Հայելով ի ազգային շարժմունս սորին: Տէր տեսցէ և այցելութիւն արասցէ: Արդ, զիտելով մեր, Թէ այլ ընդ այլոյ լսելոց էք զանցիցս և տարակուսելոց, ի սեպտեմբերի ամսոյս Զ (6) զայս պատմութիւնս գրեցաք ի Կարին՝ պատուն Հայրապետին[14] և Տարկ արարաք, զի՞կամ զդրեալսն

[13] Նկատի ունի Ախալցխան, որի փաշան՝ Սուլեյմանը կենտրոնական իշխանության թուլացման հետևանքով անկախության էր ձգտում և այս պատճառով աշխատում էր բարելավել իր հարաբերությունները Հերակլ II-ի, ինչպես նաև նրա հարկատու Մուհամմադ խանի հետ: Վերջինս կողմից նրանից օգնության խնդրելու փոխարեն կռվում է Սուլեյման փաշայի այս նոր դիրքավորման հետ:

[14] Էջմիածնի գործակալն էր (վեքիլը) Կարինում և մշտական նամակագրություն ուներ կաթողիկոսի հետ:

մեր ժանուցէ բեզ և կամ զնոյն թուղթն մեր առաքեցէ առ բեզ. և այժմ ձեռնհաս եղեալ աշա բեզ ևս գրեցաք, որ զառուգութիւն եղելութեանցն իմացիս և այլառաքեալ լրումբ մի առաքուսիցիս:

Ողջ լեր ի Տէր: Գրեցաւ ի ՈՄԼԹ (1790) թուոջս և ի սեպտեմբերի ԻԲ (22).

В. Р. ГРИГОРЯН

НЕОПУБЛИКОВАННОЕ СОЧИНЕНИЕ ГУКАСА КАРНЕЦИ

(Р е з ю м е)

Переписка католикоса Гукаса Карнеци (1780—1799 гг.), большая часть которой не опубликована, является ценным первоисточником для исследования политической, отчасти и экономической жизни Армении конца XVIII ст. Особенно выделяется письмо от 22 сентября 1790 г., адресованное архимандриту Минасу—эчмиадзинскому нунцию в Константинополе. В отличие от других, оно носит специальное заглавие: «История нашествия хойцев и нахичеванцев на страну Ереванскую и убытков, нанесенных ей и св. престолу». В нем описываются военные столкновения 1790 г. между феодальными полунезависимыми Хойским и Нахичеванским ханствами с одной стороны и Ереванским—с другой.

Это нашествие было ответом на походы, предпринятые ереванским Мухаммед-ханом в начале лета 1790 г. на Хой, а затем и на Нахичеван.

Войска хойского и нахичеванского ханов не сумели овладеть Ереваном и после семидневной осады, испугавшись возможной помощи грузинского царя Ираклия II Еревану, покинули Араратскую долину.

Интересны также те части «Истории», где повествуется о создавшейся в Эчмиадзине тревожной ситуации, о сношениях католикоса с ханами и о запоздалой военной помощи Ираклия II. «История» Гукаса Карнеци, которая ныне публикуется полностью, пока что является единственным и достоверным источником, повествующем об этих событиях.

V. R. GRIGORIAN

L'OEUVRE INEDITE DE GHOUKAS KARNETSI

La correspondance du catholicos Ghoukas Karnétsi (1780—1799), en majeure partie, non encore publiée, est une source importante pour l'étude de la vie politique et, par certains points, de la vie économique de l'Arménie à la fin du XVIIIe siècle.

Il faut notamment citer la lettre du 22 septembre 1790, adressée à l'archimandrite Minas, nonce d'Etchmiadzine à Constantinople. A la différence des autres lettres, celle-ci porte un titre spécial: „Histoire de l'incursion de Khoï et de Nakhitchévan en territoire d Erévan et les préjudices causés au pays et au Saint-Siège" qui est une relation des conflits

armés de 1790 entre Kanats semi-indépendants de Khoï et de Nakhitchévan, d'une part, et d'Erévan, d'autre part.

Cette incursion était une réponse aux actions militaires déployées par Mohamed, khan d'Erévan, contre Khoï, puis contre Nakhitchévan, au début de l'été 1790.

Les armées de Khoï et de Nakhitchévan ne purent s'emparer d'Erévan,et, après un siège de 7 jours, craignant l'intervention d'Héraklius II, roi de Géorgie, elles se retirèrent de la plaine de l'Ararat.

Ce document décrit également la situation alarmante dans laquelle se trouvait Etchmiadzine; il nous renseigne sur les rapports du catholicos avec les khans et sur l'aide militaire tardive d'Héraklius II.

„L'Histoire" de Ghoukas Karnétsi qui est ici publiée en entier, est la seule source véritable relative à ces évènements.